

گزارشی از نخستین نمایشگاه بین‌المللی
دوسالانه کاریکاتور تهران

عبدالله زاویه

زبان جهانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مرکز ملی مباحثات علمی

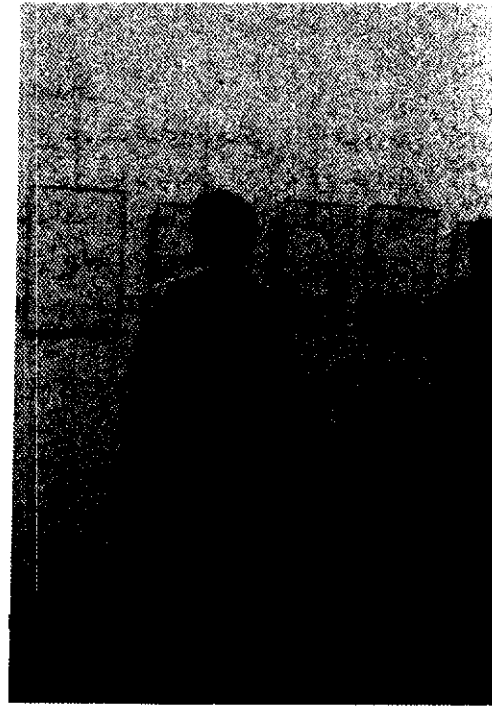
دیگری و یا برای بیان حالتی همانند غم و شادی، عشق و نفرت و خشم و مهر، همواره تصویری از این حالتها را ارائه داده

مناسبات میان انسانها از دیرباز به گونه‌ای تصویری، شکل گرفته است. بشر نخستین، برای انتقال دانسته‌های خود به

است.

با گذشت زمان و با پیچیدگی شکل اجتماعات و مناسبات درونی آنها، انسان در صدد برآمده است که با یافتن حروف و اصوات و آمیختن آنها با یکدیگر به چارچوبی از قواعد و فنون تازه‌ای برای برقراری ارتباط به نام زبان، دست یابد؛ اما این وسیله با وجود توانایی خود در خدمت به بشر و ایفای نقش‌اش به مثابه یک ابزار کارآمد، در جهت برقراری ارتباط میان انسانها، نتوانسته است جای تجسم و تصویرسازی را بگیرد. روزانه هزاران تصویر در برابر دیدگان ما به نمایش درمی‌آید و ما بی‌آنکه از حس شنواییمان کمک بگیریم، تنها با دیدن هریک از این تصاویر به درک مفاهیمی، دست یافته‌ایم.

پیچیدگی هرچه بیشتر شکل اجتماعات، رفته رفته بشر را واداشته است تا به گذشته دورتر بازگردد و دوباره برای برقراری ارتباط از تصویر بهره جوید. همین حس، سبب شده است که او به ثبت تصویر (عکاسی) و اختراع تصویر متحرک (فیلم و سینما)، دست یابد

می‌گیرد. امروزه، کاریکاتور به مثابه هنری زائد است که می‌تواند با شکل‌های کمیک و سمبلیک حتی درون راستین انسانها را به خودشان بنمایاند. در کاریکاتور، فرمهای ساده از رفتارهای پیچیده سخن می‌گویند؛ اما ویژگی عمده کاریکاتور، زبان فراگیر و جهانی آن است. کاریکاتور، زبانی عالم‌گیر است. به عبارت دیگر، کاریکاتور ساده‌ترین، شیرین‌ترین و فراگیرترین زبان دنیاست.

□ کاریکاتور چیست؟

در مجله تحقیقات روزنامه‌نگاری، ش ۹ (۱۳۴۶) در مطلبی با عنوان «بحثنی پیرامون کاریکاتور» چنین آمده است:

واژه «کاریکاتور» Caricature از یک فعل ایتالیایی، گرفته شده است و به معنی مبالغه در نکات و خصوصیات است. این واژه را نخستین بار در سال ۱۶۴۶ میلادی، شخصی به نام «مرسینی» در یک مجموعه چاپی به کار گرفت. شاید گزینش این واژه در زبان ایتالیایی به علت شباهت معنی آن با واژه «کاراکتر» یا «چهره» در زبان اسپانیولی بوده باشد زیرا، «چهره» اساس و ابزار اولیه کاریکاتوریست‌هاست.

«برنینی» یکی از پیکرتراشان و آرشیتکت‌های برجسته که در تهیه کاریکاتور نیز مهارت داشته، واژه «کاریکاتور» را در فرانسه به کار گرفت و پس از شناساندن این هنر به کشورهای دیگر، در قرن هیجدهم شهرت جهانی یافت. امروزه، واژه «کاریکاتور» در مطبوعات فرانسه زبان، و به جای آن، واژه «کارتون» Cartoon در زبان انگلیسی به کار گرفته می‌شود. اصطلاح اخیر در قدیم، در بردارنده ترسیمی بود که هر صحنه آن، کنشی را به گونه نقاشی، روی قالی یا موزائیک و غیره نشان می‌داد.

در سال ۱۸۴۱ میلادی، به عبارت دیگر، زمانی که کاخ، «وست مینیستر» (پارلمان انگلستان) در دست ساختن بود؛ طرح‌ها و دکوراسیون داخلی آن به مسابقه گذاشته شد و از آنجا که شماری از نقاشان و طراحان از عظمت و خصوصیات ساختمان

بی‌خبر بودند، طرح‌هایی خنده‌آور و خارج از موضوع ارائه کردند. این عمل، موجب پایه‌گذاری مجله فکاهی و معروف «پانچ» شد که با چاپ طرح‌های یادشده، کار خود را آغاز کرد.

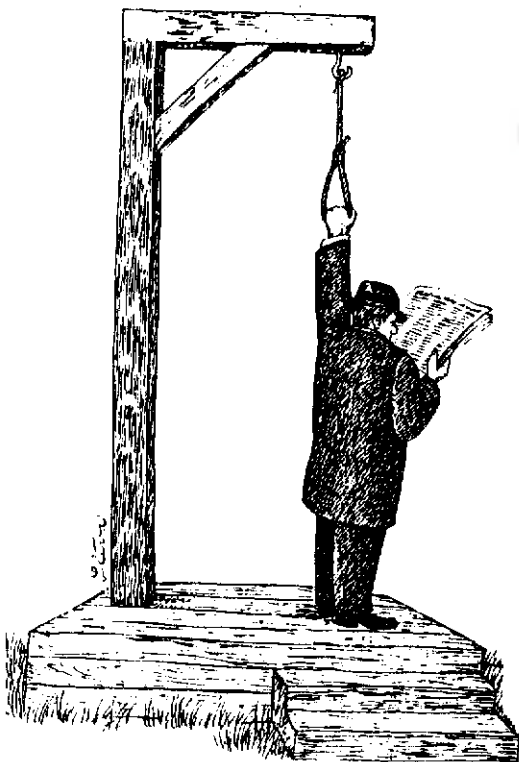
نخستین کاریکاتور از «چهره» را «برنینی» ترسیم کرد؛ ولی کاریکاتورهای سوژه‌دار امروزی از قرن شانزدهم آغاز شد.

نخستین نشریه ویژه کاریکاتور به نام «نشریه ماهانه کاریکاتور» در سال ۱۸۳۰ در لندن منتشر شد و در پی آن مجله «پانچ» به طور هفتگی انتشار یافت.

در سال ۱۹۶۵ به سبب پیشرفت‌های چشمگیر کاریکاتور در مطبوعات، نمایشگاهی از بهترین کاریکاتورهای مطبوعاتی کشورهای گوناگون جهان در «مونترال» برپا شد. از این نمایشگاه، ۲۶ کشور جهان استقبال کردند. سال بعد نیز نمایشگاه بین‌المللی و محلی کاریکاتور در همان شهر برپا شد. در این سال، محسن دولو کاریکاتوریست ایرانی، موفق به دریافت جایزه شد و کشور ایران از میان ۴۸ کشور شرکت‌کننده، مقام دوم را به دست آورد.

اینک، بشر در راستای تکامل ابزار ارتباطی خود به پدیده ساده و روانی دست یافته است که با آن می‌تواند پیچیده‌ترین مفاهیم را سریعتر و ساده‌تر به دیگری منتقل کند. اکنون او می‌تواند حتی برای بسیاری از مفاهیم که شاید از بیان شفاهی آن ناتوان است، راهی تازه بیابد و از طریق همین راه، ناتوانی خود را در بیان شفاهی از میان ببرد. او امروزه می‌تواند با یک قلم و یک تکه کاغذ در اندک زمان ممکن، اندیشه‌ای که در ذهن دارد، دردی که وجود او را فراگرفته، ظلم ستیزی، عدالت‌جویی، عشق و تنفر، قهر و آشتی و رنج و راحتش را با خطوط ساده در قالب تصویر بیان کند. او امروزه توانسته است با یک تکه کاغذ و یک قلم و با بهره‌گیری از اندیشه خود، کاریکاتور بسازد.

کاریکاتور چیست؟! کاریکاتور از آشکال ساخته می‌شود. آشکال در کاریکاتور با ابعاد واقعی، تناسب ندارند. اغراق در ابعاد شکل، چارچوب گسترده‌ای دارد. کاریکاتور، گاه بیننده را می‌خنداند. همین خندیدن در پی یک اندیشه، صورت

□ اهداف

بی تردید، غنای فرهنگی ما با فرورفتن در لاک و تیندن تارهای انزوا به گرد خود، در تضاد است. در عصری که ابتذال، فرهنگ خود را سیطره می‌بخشد و در هر گوشه‌ای از جهان پهناور با هر وسیله ممکن، در صدد القای ماهیت خویش برآمده، نیاز به مقابله‌ای جدی و رویارویا همه‌قوا احساس می‌شود.

بخشی از ارزشهای فرهنگی ما مربوط به هنر ماست. هنر ما در هر زمینه، همواره الهام گرفته از سرچشمه نور و مبدأ آفرینش و برپایه ارزشهایی همانند شرافت، پاک‌ی، عدالت، دوستی، محبت و ایثار، استوار شده است. این هنر به یقین، دل‌های بیدار، و آگاه را از هر پوست و رنگ و با هر آرمان و عقیده‌ای، تحت تأثیر قرار خواهد داد.

حضور در صحنه‌های بین‌المللی و شرکت در فعالیتهای هنری - فرهنگی و ایجاد چنین کانونهایی در داخل کشور، ضرورتی است که غنای فرهنگی ما آن را پدید می‌آورد.

برپایی نمایشگاه بین‌المللی کاریکاتور تهران، ضمن دارا بودن ماهیت هنری و منهای دارا بودن اهدافی که از سوی برگزارکنندگان آن مشخص شده، هدفی فرهنگی را پی می‌گیرد و به طور کلی، جایگاه خاص و قابل ستایشی را در حرکت‌های فرهنگی به خود اختصاص می‌دهد.

سید محمد صفی رئیس مرکز هنرهای تجسمی و سرپرست موزه هنرهای معاصر در مراسم گشایش نمایشگاه، اهداف برپایی آن را چنین برشمرد:

- ۱) به شمار آوردن جامعه هنری کاریکاتوریست‌های ایران در جریان یک فعالیت سالم بین‌المللی؛
- ۲) شناساندن کاریکاتور ایران در گستره جهانی به منظور نمایاندن آزادی فرهنگی و هنری ایران و رشد کاریکاتور در میان کاریکاتوریست‌های ایرانی؛
- ۳) فراهم کردن زمینه لازم برای آشنایی با تحولات اندیشه در سطح جهان؛

□ نخستین نمایشگاه بین‌المللی کاریکاتور تهران

نخستین نمایشگاه بین‌المللی کاریکاتور تهران از سیزدهم شهریور ماه سال جاری در موزه هنرهای معاصر تهران گشایش یافت و تا روز ۱۵ مهرماه ادامه داشت. از این نمایشگاه به عنوان نمایشگاه دوسالانه نام برده شد؛ زیرا این فعالیت هنری هردوسال یکبار برگزار خواهد شد. در این نمایشگاه که به همت دست‌اندرکاران موزه هنرهای معاصرو

باتلاش همکاران هنرمند در مجله «کیهان کاریکاتور» برپا شد، هنرمندان این رشته از میان ۴۷ کشور جهان با ارسال آثارشان برای شرکت در نمایشگاه اعلام آمادگی کردند. از میان ۱۳۰۰ اثر از ۳۸۲ هنرمند کاریکاتوریست ایرانی و نیز از بین ۱۱۴۰ اثر از هنرمندان کشورهای خارجی، در مجموع ۶۳۶ اثر از ۴۱ کشور به بخش مسابقه راه یافت که سهم هنرمندان کشورمان از این مجموعه ۱۱۲ اثر بود.

۴) شکوفایی استعداد‌های داخلی و حمایت از آنان؛ ۵) ایجاد رقابت سازنده برای کاریکاتوریستها و سنجش فعالیت آنها؛ ۶) یادآوری اهمیت کاریکاتور به مسئولان، به منظور استفاده از زبان تصویری و جلب توجه سردبیران مطبوعات، برای به کارگیری کاریکاتور به مثابه زبانی راحت و صمیمی برای گفت‌وگو با مردم.

□ کشورهای شرکت کننده

گذشته از حضور فعال ایران که به علت موقعیت مکانی نمایشگاه، طبیعی می‌نمود؛ کشوریتهای ایتالیا با ۷۵ اثر، فعالترین کشور خارجی شرکت کننده در نمایشگاه بود که این، با توجه به جایگاه ویژه ایتالیا در زمینه کاریکاتور، نقطه قوت و نشانه اعتباری برای نمایشگاه بین‌المللی کاریکاتور تهران به شمار می‌رفت. شرکت کاریکاتوریستهای نام‌آور جهان همانند میخائیل زلات کوفسکی، باسیروف، تونین و سمیرنوف که اخیراً در زمرة ۲۲ کاریکاتوریست برجسته جهان شناخته شده‌اند، از دیگر عواملی بود که براعتبار بین‌المللی آن افزود.

دیگر کشورهای شرکت کننده به ترتیب تعداد آثار ارائه شده به شرح زیر بودند:

رومانی ۵۸، اندونزی ۴۶، ژاپن ۴۵، کرواسی ۳۱، روسیه ۲۸، آلمان ۲۳، ترکیه ۲۰، هلند ۱۷، بلغارستان ۱۶، انگلستان ۱۵، یوگسلاوی ۱۳، جمهوری چک ۱۲، اوکراین ۱۱، مقدونیه ۹، برزیل ۸، لهستان ۸، آلبانی ۷، چین ۷، آرژانتین ۵، سوئد ۵، سوئیس ۵، فیلیپین ۵، اسپانیا ۴، مجارستان ۴، مکزیک ۴، استرالیا ۳، بلژیک ۳، پرتغال ۳، کارستاریکا ۳، مغولستان ۳، پرو ۲ و کانادا ۲ و کشورهای آمریکا، تایلند، فرانسه، کلمبیا، هنگ‌کنگ و نیز هرکدام با یک اثر به بخش مسابقه راه یافتند.

□ «موضوع آثار» و «بخشهای مسابقه»

طبق تصمیم شورای برنامه‌ریزی نمایشگاه، موضوع اصلی آثار شرکت‌کنندگان در مسابقه «قلم» بود. اما هنرمندان می‌توانستند با انتخاب هر موضوع دیگر

(موضوع آزاد) آثار خود را برای شرکت در مسابقه بفرستند.

افزون بر بخش مسابقه، دو بخش جنبی نیز در چارچوب برنامه نمایشگاه قرار گرفته بود. بخش نخست، اختصاص به ارائه آثار داوران مسابقه داشت و بخش دوم که مروری داشت به سابقه و روزهای نخستین تولد کاریکاتور در مجله‌های ایران، با عنوان پیشینه کاریکاتور در ایران نام گرفته بود.

□ داوران و بخش نخست نمایشگاه

در آغاز ورود به گالری نخست نمایشگاه، هفت هنرمند کاریکاتوریست که داوران مسابقه بودند هر یک، آثار خود را به تماشاگران معرفی می‌کردند. لوچیترو جانو از ایتالیا؛ آن واسیلوسکی مقدونیه؛ گورنوزدگان اگشیوگلو ترکیه؛ والری کورتو مولداوی؛ جواد علیزاده؛ جواد پویان و حسین خسروجردی از ایران. آثار آنان زیبا بود و نشان از تسلط و آگاهی‌شان به کاریکاتور داشت.

□ پیشینه کاریکاتور در ایران

در بخش جنبی «پیشینه کاریکاتور در ایران» گزیده‌ای از آثار نشریه‌های قدیمی که براساسی شناسنامه تاریخی هنر کاریکاتور در ایران به شمار می‌آید، به نمایش گذاشته شده بود. این نشریه‌ها، عبارت بودند از: ملانصرالدین؛ حلاج؛ کشکول؛ حشرات الارض؛ نسیم شمال؛ گلستان سعادت؛ تنبیه؛ باباشمل؛ مرد امروز؛ قلندر؛ حاجی بابا؛ آذربایجان؛ زنبور و بهلول. این بخش از نمایشگاه با استقبال خاصی روبرو بود. بویژه، با استقبال قدیمی‌ترها، آنها که با دیدن هر یک از این نشریه‌ها خاطرات گذشته را نیز مرور می‌کردند.

□ بخش مسابقه و برندگان

هیأت داوران نمایشگاه بین‌المللی کاریکاتور تهران، در روز هشتم مهرماه و با سپری شدن ۲۵ روز از برپایی نمایشگاه، طی مراسمی با حضور دکتر علی لاریجانی وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و با صدور بیانیه‌ای

برگزیدگان خود را اعلام کرد.

در این مراسم، شماری از سفرا و نمایندگان فرهنگی کشورهای خارجی و جمعی از هنرمندان شرکت داشتند، میخائیل زلاتکوفسکی از روسیه؛ علی جهانشاهی از ایران؛ جیونی آکیشی جه از ژاپن؛ اولگ اسمال از اوکراین و برنارد وفات از آرژانتین پنج هنرمندی بودند که با برجسته شناخته شدن آثارشان موفق به دریافت لوح افتخار نمایشگاه و جایزه نقدی یک هزاردلاری شدند.

در بخشی از بیانیه هیأت داوران چنین آمده بود:

در زمانه‌ای که لزوم تقویت ارتباط جهانی بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود و فرهنگهای بومی بار دیگر تواناییهای خود را باز می‌یابند، یافتن زبان مشترک و پرداختن به تصویر و گسترش سواد بصری ضروری است. زبان مشترکی که مسؤلیت انتقال هویت فرهنگی را به عهده می‌گیرد و موجبات تفاهم هرچه بیشتر را فراهم می‌سازد.

هیأت داوران در بیانیه خود از پنج هنرمند دیگر به علت ارائه آثار درخور توجه، قدردانی کردند و به این ترتیب پیری اسلیوا از چک، گلیگور کوستوفسکی از مقدونیه، فرزاد دلجوی از ایران، نیوساروسیسی از رومانی و ایوان هرامیار از کرواسی به دریافت لوح تقدیر نایل آمدند.

همچنین، پاول بوتزاتو اهل رومانی با به تصویر کشیدن مظلومیت مردم بوسنی و هرزگوین و نگاه هنرمندانه‌اش به این موضوع، موفق شد جایزه ویژه یک هزاردلاری موزة هنرهای معاصر را از آن خود کند.

حضور زنان در عرصه کاریکاتور و ارائه آثار هنری آنها در این زمینه، همواره کم‌فروغ بوده است؛ اما حضور محسوس زنان در نمایشگاه و تقدیر داوران از جیران ذوالفقاری که از معدود کاریکاتوریستهای زن ایرانی شرکت‌کننده در نمایشگاه بود، می‌تواند زمینه مناسبی باشد تا در آینده شاهد حضور فعالتری از این قشر باشیم.